a) Şah I. Tahmasb (1524-1576)

Şah İsmail'in vefatından sonra Safevî hanedanına destek veren Türkmen aşiretleri kendi aralarında bir güç mücadelesine girdikleri gibi devlet kademesindeki Fars unsurlarla da çekişmeye başlamışlardır. Hatta birbirlerine rakip olan Türkmen aşiretleri arasında 1526 yılında bir iç savaş bile çıkmıştır.[1]

Kendi tabiriyle "*Türklerin it yılına denk gelen 26 Zilhicce 920 tarihinde [10 Şubat 1515]*" dünyaya gelen Tahmasb, babasının ölümüne kadar onun yanından hiç ayrılmamıştı. 23 Mayıs 1524 tarihinde[2] Şah İsmail'in vefatı üzerine de -10 yaşında iken- tahta geçen Şah Tahmasb, rüşte erişinceye kadar Kızılbaş emirlerinin elinde kalmıştır.[3] Yeni Şah'ın yaşının küçük olmasından istifade eden Türkmen aşiretleri, Safevi yurdunun çeşitli yerlerini dirlik olarak ellerinde tutuyorlardı. Sayıca kalabalık olan Ustacalular Azerbaycan, kısmen Irak-ı Acem ve Kirman; Şamlular geleneksel yurtları olan Horasan (özellikle Herat ve çevresi); Tekelüler İsfahan, Hemedan ve Irak-ı Acem; Musullular Bağdat; Dulkadirliler Fars; Rumlular Azerbaycan ve Arran; Kaçarlar Gence; Afşarlar Kûh-ı Gilûye bölgelerinde bulunuyorlardı. Şirvan, Gilân, Mazenderân ve Lûristan bölgeleri ise eski yerel sülalelerin elinde idi.[4]

Türkmen aşiretlerinin hâkimiyet mücadelesi sonucunda Safevi ülkesinde merkezî idare sarsılmıştır. Bu dönemde ayrıca Kızılbaş ümera arasında bozulmalar olmuş; önceleri bir mürit olarak itaat eden emirler mevki, servet ve makam görünce eskisi gibi itaat etmemeye başlayarak istedikleri olmayınca isyan edip Osmanlı

---

[1] İsmail Safa Üstün, "İran (Safevîlerden Günümüze Kadar)", **DİA**, İstanbul, 2000, c. 22, s. 401; Babak Javanshir, **İran'daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler (Safevî Dönemi I. Şah Tahmasb Hâkimiyetinin Sonuna Kadar 1576)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 211.

[2] H. 19 Recep 930 (23 Mayıs 1524 Pazartesi Biçi (Maymun) Yılı). Bkz. İskender Bey Türkmen, **a.g.e.**, c. 1, s. 45.

[3] Şah Tahmasb-ı Safevî, **Tezkire**, Çev. Hicabi Kırlangıç, Anka Yayınları, İstanbul, 2001, s. 19-21.

[4] Remzi Kılıç, **Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 138.

Devleti'ne sığınmaya başlamışlardır. Ustacalu, Rumlu, Tekelü, Şamlu, Avşar ve Zülkadir aşiretleri arasındaki kanlı rekabet ve mücadele, Şah Tahmasb'ın kaynaklara "*Âfet-i Tekelü*" olarak geçen kıyımından sonra son bulmuştur (1531).[5]

Bu arada Osmanlılar, kendi memleketlerinde görülen Kızılbaş ayaklanmaları, Safevîlerin Azerbaycan Valisi Ulama Han ve daha sonra Elkas Mirza'nın İran'dan Osmanlı'ya iltica etmesi ve buna karşılık Osmanlılara tâbi Bitlis Han'ı Şeref Han'ın Safevîlere sığınması gibi sebeplerle Sultan Süleyman önderliğinde Azerbaycan, Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap'a üç defa sefer düzenleyerek buraların bir kısmını tahrip ve bir kısmını da ele geçirmişlerdir.[6]

Şah Tahmasb'a karşı isyan edip Kanuni Sultan Süleyman'a sığınan Ulama Han, İran seferinin açılmasına sebep olmuş[7] ve 1533 yılında Vezir-i Azam İbrahim Paşa komutasında yaklaşık 90.000 bin kişilik Osmanlı ordusu Safevî sınırlarını geçmiştir. Zira Sultan Süleyman, bu seferle babası zamanında Osmanlı Devleti için mühim bir mesele haline gelen ve yakın zamanlarda çıkan isyanlardan da sorumlu tutulan Safevileri kesin şekilde bertaraf etmek arzusundaydı.[8] İki seneden fazla sürecek bu harekâtı, Osmanlı-Avusturya muahedesini takiben 1533 yılının son baharında Sadrazam ve Serdar İbrahim Paşa İstanbul'dan başlatmış ve Padişah'ın Eylül 1534'te Tebriz'e vâsıl olmasına kadar sevk ve idare etmiştir.[9]

Kargaşalıklar ve iç çekişmelerle boğuşan Safevî Devleti'nde Şah Tahmasb, Osmanlı Devleti'nin bu muazzam gücüne karşılık, sadakatleri bile şüpheli olan 7.000 kişi toplayabilmiştir.[10] Hal böyle olunca Osmanlı ordusu 25 Eylül 1534 tarihinde

---

[5] Şah Tahmasb-ı Safevî, **a.g.e.**, s. 28-29.

[6] Joseph von Hammer, **a.g.e.**, s. 369; Tahsin Yazıcı, 1967, s. 55.

[7] Kanunî Sultan Süleyman'ın Safevilere karşı ilk seferi olan Irakeyn Seferi (1533-1535)'nin sebepleri olarak Şii-Sünni gerginliğine ircâ edilebilir ise de aslında Bağdad ve Bitlis meseleleri ile Ulama Han'ın ilticası olayı başat sebep olarak gösterilmektedir. Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhatı", **Belleten**, Sayı 83, 1957, s. 449.

[8] Feridun M. Emecen, **İmparatorluk Çağının...**, s. 127-128.

[9] M. Tayyib Gökbilgin, a. g. m., s. 449-450.

[10] Roger M. Savory, 1987, s. 94.

Tebriz'i kolayca ele geçirmiş fakat kışın şiddetinden burada kalamamıştır. Ertesi sene Osmanlı ordusu yeniden bir dizi Azerbaycan şehrini ele geçirdikten sonra Bağdat'a doğru yürümüştür. Bu seferin neticesinde Bağdat Osmanlılara bağlanmış fakat Avrupa cephesinde yeni gelişmelerin olması üzerine Kanuni geri dönmek mecburiyetinde kalmıştır.

Sultan Süleyman, ayrıca bu seferi (Irakeyn Seferi) sırasında Tebriz'de bulunan Sultan Hasan Camii'nde Cuma namazı kılmış, Şah İsmail'in tahrip ettirdiği Bağdat'taki İmam-ı Âzam'ın türbesini tamir ettirmiş ve Necef ile Kerbelâ'ya gidip Şiiler için önem arz eden Hz. Ali'nin makamını ziyaret ederek Safevilere karşı dinî bir mesaj da vermiştir.[11]

Kanuni Sultan Süleyman, Şah Tahmasb'ın Osmanlı sarayına iltica eden kardeşi Elkas Mirza'nın teşvikiyle 29 Mart 1548 tarihinde yeni bir İran [Acem] seferine çıkmıştır.[12] 1548-1549 harekâtı neticesinde Kanuni, Van ve çevresini Osmanlı idaresine katmış, Tebriz'i işgal etmiş ve Doğu Anadolu üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmıştır. Fakat Kanuni, asıl hedefine ulaşamamıştı. Zira onun hedefi, büyük bir meydan muharebesinde Şah Tahmasb'la karşılaşıp onu ezerek Safevî sorununu kökünden çözmekti.[13] Bu seferin sonucunda Osmanlılar, Safevilerin tamamen ortadan kaldırılamayacağını ve onları sınır boylarında bir takım güçlü askerî önlemlerle durdurmanın daha kârlı bir iş olacağını anlamışlardır.[14]

Kanuni'nin başkenti işgal etmesi üzerine Tebriz'in Osmanlı akınlarına karşı savunmasız kaldığını gören Şah Tahmasb, Safevî başkentini Osmanlı sınırlarından uzaklaştırarak daha içerde korunaklı bir yere, İran'ın güney doğusundaki Kazvin'e taşımıştır (1548). Bu tarihten itibaren Osmanlı hücumlarını önlemek için Safevîler yeni bir taktik uygulamaya başlamışlardır. Osmanlı ordusunun ilerlemesini önlemek amacıyla Şah Tahmasb'ın emriyle Azerbaycan'da tarlalar yakılmış, gıda maddeleri

---

[11] Feridun M. Emecen, **İmparatorluk Çağının...**, s. 130-131.

[12] M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", **İA**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, c. 11, s. 132; Jean Chesneau, **D'Aramon Seyahatna**, Çev: Işıl Erverdi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 44.

[13] Yaşar Yücel, **Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl**, TTK, Ankara, 1991, s. 78-80.

[14] Feridun M. Emecen, **İmparatorluk Çağının...**, s. 140.

yok edilmiş, yollar ve köprüler yıktırılmıştır. Ayrıca Osmanlı ordusunun çekilmesini fırsat bilen Safevîler, Osmanlı idaresi altındaki Kars, Erzurum, Ahlat, Bayburt gibi şehirleri yağmalamışlardır.[15] Hafif atlı birliklerden oluşan Safevî ordusu, Osmanlıların bu seferlerinde onlarla ovada bir meydan savaşına çıkmaya cesaret edememiş ve genelde Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri tahrip ile vur-kaç taktiği uygulayarak Kanuni'nin seferlerini sonuçsuz bırakmaya çalışmışlardır. Yine bu politika gereğince, Osmanlı ordusu bölgeyi boşaltınca hemen Safevî kuvvetleri geliyordu.

Kanuni, 1554'de yeni bir İran [Acem] seferine çıktı. Osmanlı ordusu, Gürcistan üzerinden Nahçivan'a yöneldi. Daha önce Safevîlerin yaptığı tahribata karşılık Revan, Karabağ ve Nahçivan yağmalanıp tahrip edildi.[16] Kanuni, bizzat Nahçivan'ın işgaline katılmıştı. Fakat burada kalamadı. Çünkü karşısına çıkan Safevî ordusu Osmanlıları geri çekilmeye mecbur etmişti.[17] Osmanlılar bu seferde ayrıca Hoy'u işgal etmişlerdir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın İran'a yaptığı bu üç sefer, Safevîlerin mukaddes şehri Erdebil üzerine yürüyüp tahrip edeceği yolundaki tehdidi ve Osmanlı Padişahı'nın kışı sınır boylarına yakın Amasya'da geçirmesi neticesinde Şah I. Tahmasb, Kanuni'ye Eşik Ağası Ferruhzâd Bey'i elçi olarak gönderip barış istemiştir. Bunun sonucunda Safevî Devleti ile 1 Haziran 1555 tarihinde Amasya Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma sonucunda Osmanlılarla Safevîler arasında 37 yıldan beri aralıksız devam eden savaşa son verilmiştir. Bu antlaşmaya göre Tebriz dâhil olmak üzere Azerbaycan, Batı Gürcistan, Doğu Anadolu ve Irak-ı Arab Osmanlı sınırları içinde kalmıştır. Şah, ilave olarak Anadolu'daki yandaşlarının yağma ve talanları ile Şii propagandaya son vermeyi de taahhüt etmiştir. Ayrıca bu antlaşmaya, iki taraf ülkelerinden diğerine sığınacakların iade edileceğine dair bir madde de eklenmiştir.[18]

Osmanlılarla Safevîler arasında ilk kez yapılan Amasya Barışı, Şah I.

---

[15] A. Salih Muhammedoğlu, "İran (Osmanlı-İran Münasebetleri)", **DİA,** İstanbul, 2000, c. 22, s. 407.

[16] A. Salih Muhammedoğlu, **a.g. m.**, s. 407.

[17] Nesib Nesibli, 2002, s. 896.

[18] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi,** TTK, Ankara, 1983, c. 2, s. 361; Yaşar Yücel, **a.g.e.**, s. 86-87; İsmail Aka, 2003, s.

Tahmasb’ın 1576 yılında ölümü dolayısıyla İran’da iç karışıklıkların baş gösterdiği zamana kadar 25 yıl yürürlükte kalmıştır.[19] Amasya Barışı, Osmanlı ve Safevî topraklarında iktisadi ve ticari gelişmeye yardım eden önemli bir etken olmuştur. Tahmasb’ın barışçı, akıllı ve âdil siyaseti sayesinde bu antlaşmadan sonra Safevi ülkesinde zirai ve iktisadi hayat canlanmıştır. Her iki hükümdar da barışın korunması için yoğun çaba harcamışlardır.

[19] Yaşar Yücel–Ali Sevim, 1991, s. 181.